

MANEL OLLÉ

Sense mandarins (i sense manies)

De vegades cal començar tornant a visitar les obvietats més evidents: que allà on no hi ha lectures no hi ha literatura. I que no n'hi ha prou amb penjar exclamacions i cobertes de novetats a l'*Instagram*, ni amb amuntegar a la tauleta de nit, o en el millor dels casos endreçar als prestatges del present, les piles de *llibres de creació* que van apareixent o anem rescatant dels magatzems del passat. Si no en fem circular interpretacions, valoracions, comparacions, elogis i estripades o interjeccions raonades (inevitablement amanides amb les dosis variables de clixé i prejudici que facin al cas), si no en fem conversa i discussió, encara no tindrem literatura...; tindrem tot just això: llibres i pols.

I és per aquí per on sembla que ens plora la criatura: tenim la gentada, les novetats i les signatures de Sant Jordi, i fins i tot l'Off Sant Jordi. Després arriba la represa i la setmana del llibre. I tenim un periodisme literari encara insuficient però excel·lent, tenim clubs de lectura, tenim festivals literaris, lectures poètiques i presentacions sàvies i entretingudes. De vegades tenim polèmiques. Tenim grans llibreries petites i en tenim algunes que déu-n'hi-do, de mig grans. Tenim també petites editorials independents i algunes col·leccions en els *grups editorials* més grans. Tenim biblioteques, Institucions de les Lletres i Ramons Llulls, i per damunt

Manel Ollé (Barcelona, 1962) és professor d'estudis xinesos a la UPF. Ha publicat els llibres de poesia *De bandera liberiana* (1994), *Mirall negre* (2002) i *Bratislava o Bucarest* (2014), i l'antologia *Combats singulars: Antologia del conte català contemporani* (2007). Ha traduït *L'obra mestra desconeguda*, d'Honoré de Balzac (1997); *El sentit de la literatura*, de Gao Xingjian (2004), i *Pedra i pinzell: Antologia de la poesia clàssica xinesa* (Alpha, 2012). Ha escrit assajos de crítica literària en diferents revistes i diaris i ha publicat també assajos i articles sobre història i cultura xineses, com *La empresa de China: De la Armada Invencible al Galeón de Manila* (2003) o *Made in China: El despertar social, político y cultural de China* (2006)

de tot tenim clàssics moderns i antics, i tota mena de llibres d'ara: cada any en surten uns quants, de cordes i gèneres (¿?) diferents, que són digníssims, de primera i fins i tot de primeríssima qualitat...

Però al costat de tot això tan important, ve que sembla que ens llegim encara massa poc, i ens passem poques lectures, i fem poc debat, poca conversa que no es quedi en l'adjectivació impressionista, poca crítica en definitiva. I la que es publica no ens la llegim prou, ni hi reaccionem prou. Potser perquè es diu que la crítica literària és un pont entre la Universitat i la Premsa, i aquí la Premsa que hi aposta és minoritària, i la Universitat en general i la Filologia Catalana (i altres zones afins) en particular estan mig desballestades, i l'acadèmia literària catalana és així de precària i recent, i en moments fundacionals va tirar disciplinadament cap a un historicisme on parlar d'autors vius sonava a imprudència extemporània. O potser perquè les Revistes Culturals han estat de sempre encara més precàries. O potser perquè l'engavanyament heretat dels discursos resistencials i normalitzadors mai ha ajudat a sortir del bany maria autocomplaent. O potser perquè l'hegemonia monolíticament hispanista de la Gran Indústria Cultural Barcelonina ha vist sempre la literatura catalana com una anomalia política, una quota marginal, de vegades prou simpàtica però normalment empenyadora, o potser perquè el catalanisme regional o nacional ha tendit a apropiat-se i connotar simbòlicament l'invent de les lletres, però a l'hora de la veritat poc que els ha interessat, ni ha fet gaire per superar el trossejament regional, ni per obrir escenaris i condicions de projecció social...

I tot plegat té un preu alt, la precarietat crítica no és cap broma: una literatura arriba a ser-ho en la mesura que, a part de textos, genera lectures; en la mesura que genera relectures, tensions, llops solitaris, ganivetades, suburbis i zones d'acord, discursos reflexius i espais de contradicció. La crítica radicalitza la idea que tota pràctica literària comporta el comentari d'una escriptura anterior. Una literatura sense lectures agafa l'aire afàsic, fluorescent i fantasmal que diu que tenien les seccions de llibres de Grans Magatzems quan en tenien: i llavors és quan els gats passen per llebres, els clàssics se'ns escrostonen, als escriptors els sembla que declamen davant de piscines buides, i els lectors constants acaben migrant cap a altres barris, o generant noves i variades addiccions audiovisuals. En bona mesura, aquí és on som.

O potser no cal patir, i tenim la crítica literària que tenim (la que ens mereixem, diran els empenyadors sorneguers de torn), i la conversa literària que fem és la que fem i volem fer: esporàdica, espurnejant i capriciosa, interjectiva, desmemoriada i sempre començant de zero, una mica zombi en definitiva. Potser no cal patir: ni cal

tampoc partir d'apriorismes o idealitzacions. Que una bona part dels llibres quedi sense *llegir*, que les relacions entre autors i lectors es produeixi sovint en cambres fosques i misterioses, que el procés creatiu actual i el cabal de la tradició avancin com vaques cegues «vacil·lant pels camins», tampoc ens hauria d'amoïnar tant. Potser ja ha de ser així, i el desig de llum, anàlisi, consciència i reflexió és excessiu i exagerat. No faig ara ironia.

Ens ho podríem també mirar de l'inrevés: només té sentit parlar de crítica literària si parlem ben bé de literatura. Quan escrivim sobre «les rutes literàries de la Ciutat», «el que l'autor volia expressar», «les tendències dominants entre les noves generacions de joves escriptors», «els llibres que m'han canviat la vida», «les recomanacions de lectura per a les vacances», «el Quixot no era català», «la catarsi de la creació literària», «els llibres que més ens han divertit i els que més hem odiat d'entre els que últimament hem llegit», «com reflecteix el seu temps», «els millors títols de la setmana o de la temporada», llavors estarem escrivint sobre llibres, o sobre sensacions o deliris, o sobre vendes, i des del periodisme o la sociologia literària, però no gaire sobre literatura i no ben bé des de la crítica literària: estarem llavors tenint tractes amb la difusió institucional o corporativa, amb el narcisisme i el xup-xup tan entretingut de les xarxes socials (o de l'acadèmia), o amb el molt lloable i sempre imprescindible món del periodisme cultural.

Tampoc es tracta ara de sortir a reclamar cap elitisme crític exquisit, ni d'esperar que ens redimeixi de cap presumpta mediocritat dominant el tall implacable de l'espasa del mandarinat de cap maître à *penser*. Just al contrari. Una de les paparres més persistents i ridícules d'entre les no poques que s'enquisten a la crítica literària catalana i d'arreu té a veure amb el fet lamentable que se la investeixi d'un poder que no té, ni hauria de tenir. Llavors el crític infatuat s'imagina que sense *ell* i sense la seva mirada perspicaç, els llibres que *ell* ha *descobert* no hi serien i haurien passat desapercebuts (i gairebé es pensa que *ell* els ha escrit); i els escriptors o els editors que surten malparats o moguts a les fotografies que fa el crític li coven un rancor excessiu i innecessari.

És inevitable i molt humà que en el teatret de la societat literària hi hagi bandositats i de tant en tant batalletes efímeres: i amb elles arriba la plorera de la insinceritat, l'amiguisme, les capelletes, els sicaris o la institucionalitat de pedra picada, que acaben segrestant el debat. I no cal perdre-hi gaire temps. Si de debò ens interessa un crític, no és pas perquè en la seva escriptura hi hagi el gest displicent del jutge punyeter que emet veredictes més o menys justos, o del metge amb corbatí que dicta receptes més o menys miraculoses. En aquest sentit, el crític literari és del tot irrellevant.

L'escriptor argentí Damian Tasbarovsky ens recorda amb tota la raó del món en el seu article «Literatura y democracia», publicat al diari *Perfil*: «Si a algo se opone la escritura es a la noción de autoridad. La literatura, el ensayo, la crítica e incluso una mera columna de entretenimiento dominical en un diario, desconfia de la autoridad de los textos que comenta y, sobre todo, de su propio lugar de autoridad. Si algún fantasma ronda a la literatura, al menos al tipo de literatura que me interesa, es el del malentendido y la paradoja (la paradoja se opone a la doxa). El texto que se niega a sí mismo, la autoridad que se desarma y la fragilidad que se expone como condición de posibilidad para el pensamiento crítico» (text disponible a <<https://www.perfil.com/noticias/columnistas/literatura-y-democracia.phtml>>).

Com qualsevol altra escriptura literària, l'escriptura del crític es mou entre la incertesa i la veracitat. Res a veure amb l'esterilitat acadèmica de qui arxiva influències, ni amb l'espectacle no del tot infreqüent i sempre penós de qui fa crítica des del miratge de cridar l'atenció i promocionar-se a si mateix, només per imaginar que obté poder sobre els altres escriptors. A la llarga cansa presenciar la rutina canina del crític que tot just vol marcar el seu territori particular a còpia de deixar pixaradetes sobre els llibres que li delimiten l'espai literari.

Només quan la crítica literària baixa de la trona, només quan renuncia a la càtedra i al megàfon de l'autopromoció, només quan es posa a llegir amb intel·ligència, generositat i passió, només llavors val la pena fer-li cas. Busquem en el crític la mirada d'un lector que, a més a més, reuneixi la rara i difícil condició de tenir veu i traç d'escriptor. Busquem en el crític la presència visible d'un subjecte singular i intransferible, capaç de bastir un discurs que cridi l'atenció sobre si mateix pel que diu i per com ho diu, un discurs rellevant, construït a partir d'un pretext (un llibre) i d'una experiència (de lectura). Seguirem fent-li cas i llegint-lo només quan sigui capaç d'actualitzar en la seva escriptura crítica tot un pòsit anterior de lectures, tota una xarxa prèvia de reflexions sobre el fet literari, sobre l'autor, sobre el passat i el present del món literari on actua.

Llegir una bona crítica ens enfronta al fet literari en la seva globalitat i la seva nuesa radical, manifestant-se en l'emergència d'un cas particular, però com a part indissociable d'un corrent profund i poderós, que és el de la paraula literària. El crític és una de les instàncies del joc de la comunicació literària que més contribueix a formar la consciència que una literatura té de si mateixa.

Fins a un cert punt, l'escriptura crítica se situa en el terreny de les escriptures de testimoni personal, entre el dietari (l'autoretrat que es dibuixa a contrallum) i la literatura de viatges (als mons possibles de les ficcions i els paisatges morals que vehiculen els llibres). Però potser no cal forçar tant la màquina de l'analogia i n'hi

ha prou amb pensar en la crítica literària com una forma específica d'assagisme que basteix, a partir d'estímul circumstancials i puntuals, una reflexió discontinua sobre la literatura. Amb la felicitat paradoxal de treballar amb els mateixos instruments amb què es confegeix allò que critica: el llenguatge, la imaginació, la reflexió...

Demaneu a l'assagisme del crític que provi de depassar l'efímera reacció al cas concret, però li demaneu sobretot que abans que res sigui capaç de fixar amb claredat —amb els matisos, les sordines i els replecs que facin al cas— una posició precisa respecte a l'objecte immediat que suscita l'escriptura. I li demaneu que aquesta reacció no sigui epidèmica, interessada, compulsiva, clònica, impremeditada, reiterada o merament tàctica. En aquest territori posicional és on el crític se la juga en primera instància amb el lector. Per més que s'esforci a amagar l'ou o a marejar la perdiu, la transparència última de la interjecció nua s'imposa i traspua el revers de la seva escriptura, persisteix en la memòria del lector i acaba carregant (o enverinant) la força moral del crític.

Però sobretot li demaneu que respongui al talent amb talent. I que el sàpiga veure. Que no es miri els llibres a partir del que voldria haver-hi vist, sinó a partir dels mèrits que tenen. Que no ens faci perdre el temps amb aquells llibres que ja s'enfonsen o es defensen sols. Que no es repeteixi, que no escrigui sempre la mateixa crítica ni ens serveixi sempre la mateixa cantarella argumental. Que no es quedi en el resum, i que si ha de resumir, en faci com a mínim un *microrelat* digne de ser llegit.

També li demaneu que no faci el distret amb la seva agenda política: i que en sigui com a mínim mig conscient. Així, per exemple, esventrar amb fúria llibres que ja ensenyen solets les vergonyes fa riure molt un dia, i fa bullir l'olla sovint, però sobretot va molt bé per agombolar el discurs polític del *màtxix* i el miratge nacional: la prosa i la política sovint van ben agafades de la mà. De la mateixa manera, posar gruix a segons quina orella de gat en nom de l'*ara no ens farem mal* no ajuda ni a la literatura ni a res.

Especialment quan parlem de la crítica literària publicada en els mitjans de comunicació, no podem deixar de contemplar la funció més o menys lleument determinant i determinada pel mitjà, l'entorn, la societat i la república de les lletres en què es desenvolupa. Si donem per bona una de les definicions del crític que ofereix Walter Benjamin a *Direcció única* —un estrateg en el combat literari—, entre els objectius de qualsevol crític hi hauria de ser el de tenir més o menys clar a què juga, i quines són les seves guerres estètiques, morals i polítiques (o de quines batalletes vol legítimament desertar).

En aquest sentit, és ingenu i trampós reduir-ho tot a una idíl·lica circulació de visions, reflexions i percepcions transmeses en el no-res pur de les lletres literà-

ries, entre lectors químicament purs, incondicionats, sense marca del seu hàbitat cultural, històric, polític... Aquesta posició de presumpta superioritat asèptica se l'atorguen sovint de manera cínica i tramposa aquells que des d'una posició hegemònica, de Poder, des d'una Llengua Global, amb el Suport de la Indústria i l'Estat i les Grans Fundacions i Institucions (preferentment franceses, angleses, espanyoles o xineses...), s'investeixen de la capacitat de situar-se en el no-lloc privilegiat del *cosmopolitisme* que creu tenir el monopoli de poder parlar de literatura i només de literatura en majúscules, sense que res més del món l'hagi d'afectar, com a «ciudadà del món» (i turista d'enlloc) sense els pesadíssims condicionaments cellajunts, pairalistes i embrutidors que deriven (si no vols per força) de pertànyer a una «comunitat imaginada» (com si no n'hi hagués cap que no ho fos), amb una llengua regional i «minoritària» i una cultura «perifèrica», que es veu que viu de subvencions, i sempre contaminada per aquestes impureses que no li permeten un accés franc i directe a la Literatura Universal. Si de cas, i només excepcionalment, com a exemplar rar i singular del subsistema literari «en català» (i sospitosament connotat) del Sistema Literari Català (bilingüe) que forma part del Sistema Literari Espanyol i Europeu i que, excepcionalment, té la deferència de rescatar de la sopa tèbia de la subliteratura perifèrica alguna novetat traduïda a la llengua espanyola, algun llibre, algun clàssic, algun autor excepcional. L'equivalent literari del «eres bastante simpático para ser catalán».

És un fet evident que la literatura catalana treballa amb una llengua minoritzada, malmesa i connotada, sotmesa a pressions diglòssiques i a tota mena de prejudicis, i que es mou en una societat complexa i culpabilitzada, i en una cultura semicolonitzada, trossejada en regions que es volen desconnectades, i que sembla que només pugui aspirar a ser poc més que un subsistema *perifèric i subaltern* d'un sistema literari espanyol en castellà, molt més ampli, de projecció immediata intercontinental, i ben agombolat i finançat pels poders, la indústria, el mecenatge i les institucions de l'estat nació espanyol. El marc autonòmic de la Transició plantejava una certa institucionalització regional, que ha permès un cert miratge de normalitat, un simulacre consensuat: un país amb alguns àmbits de poder migrat, on, per compensació, la cultura i la literatura s'han carregat de capital simbòlic (una murga, un pes afegit), però sempre en minoria i en coexistència amb altres repertoris literaris i altres mitologies. ¿Com afecta això a l'escriptura crítica? ¿Molt? ¿Poc? ¿Gens?

Hi ha qui pensa la literatura catalana com una mena de mostra residual d'obcecació reiterada, com la traça melancòlica d'una espècie en extinció, d'una *Madame se meurt*, que interessa només als prèviament convençuts en funció d'aquest

relat nacional, que interessa només als qui s'hi senten afectats. Evidentment, i per sort, és molt més que això, però per desgràcia també és això, per més que no ho vulguem veure.

I, també per a sort de tots nosaltres, tant per la banda de la creació com de la reflexió crítica normalment es prescindeix de tot això i cadascú va radicalment i del tot a la seva, i ho fa com una manera literària de fugir per la tangent (i per tant d'invalidar i de superar els límits imposats). Aquesta ha estat una via que connecta amb l'aspiració autènticament cosmopolita que, com a mínim des de finals del segle XIX, defineix les lletres catalanes. Considerar que som una literatura més del concert internacional, i tenir-hi conversa amb la màxima ambició, és i ha estat una opció viable, i la més productiva.

De fet, els millors escriptors i els millors crítics catalans —com més o menys els de tot arreu— han escrit des de sempre bàsicament empesos per la dèria i la musa privada i, en la mesura del possible, al marge i a pesar del context advers, sense covar il·luses pretensions, però alhora sense poder evadir-se d'unes condicions socials i polítiques concretes. Fessin el que fessin, escrivissin el que escrivissin, pel simple fet d'haver-ho fet en llengua catalana, el resultat es convertia inexorablement en un material *jivaritzat* al llarg del procés de recepció, connotat, després d'haver-se'n desnaturalitzat l'essència i descolorit el sentit i el valor estrictament literari...

En tot cas, alhora dins i fora de tot això, i per anar acabant, i amb el risc de posar-nos ara ridículament seriosos i formals, es fa aquí una crida solemne i vehement al món de les Lletres Catalanes a seguir desitjant una crítica sense mandarins ni mandarines, però sobretot una crítica sense manies: sense manies de genteta i que s'expressi sense manies, fins i tot pel broc gros, si cal. ☞